

Colecție fondată și coordonată de Cezar Login

JOHN (PATRICK) RAMSEY

CLERUL INFERIOR ÎN BISERICA ORTODOXĂ

slujirea și viața lor după canoane

volum tipărit cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului Părinte

† ANDREI

Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului
Mitropolitul Clujului, Maramureșului și Sălajului

Prefață

Pr. Lect. Dr. **Emilian Iustinian Roman**

Traducere

Mihai Răducă

Cluj-Napoca
2020

Tehnoredactare: Pr. Eugen Mera
Lectura: Pr. Cătălin Pălimaru

Coperta: Sfântul Arhidiacon Laurențiu – ușă diaconească,
Catedrala Mitropolitană Cluj-Napoca (foto: Darius Echim)

Traducerea acestui volum este publicată cu acordul autorului

© Editura Renașterea, 2020 – pentru această ediție românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

RAMSEY, JOHN PATRICK

Clerul inferior în biserica ortodoxă : slujirea și viața lor după canoane / John (Patrick) Ramsey ; pref.: pr. lect. dr. Emilian Iustinian Roman ; trad.: Mihai Răducă. - Cluj-Napoca : Renașterea, 2020

ISBN 978-606-607-308-0

I. Roman, Emilian-Iustinian (pref.)

II. Răducă, Mihai (trad.)

2

EDITURA RENAȘTEREA

Piața Avram Iancu, Nr. 18

400117 Cluj-Napoca, România

Tel./Fax: +40-264-599649

e-mail: editura_renasterea@yahoo.com / liturgica@renasterea-cluj.ro

http://www.renasterea-cluj.ro

CUPRINS

Prefață	7
Introducere	13
i. Contextul cercetării	15
ii. Schița cercetării	17
iii. Terminologia	19
1. Practica actuală	20
2. Drept canonic	23
i. Sancțiuni canonice	24
ii. Funcțiile clerului inferior	25
iii. Condițiile pentru a intra în clerul inferior	31
iv. Obligațiile clerului inferior	38
v. Disciplina clerului inferior	44
3. Teologia treptelor inferioare ale clerului	55
4. Slujirile treptelor inferioare ale clerului	60
5. Mărturii istorice	68
6. Locul femeilor în cler	75
7. Drept canonic și excepții pastorale	80
Concluzii	85
Anexă – Canoane	87
i. Canoanele Sfinților Apostoli	87
ii. Canoanele Sinoadelor ecumenice	93
iii. Canoanele Sinoadelor locale	120
iv. Canoanele Sfinților Părinți	138
Bibliografie	141

PRACTICA ACTUALĂ

Clerul inferior este încă existent în Biserica Ortodoxă astăzi, cu toate că unele trepte sunt predominante în unele Biserici, în timp ce alte trepte sunt predominante în alte Biserici. De exemplu, Bisericile rusești încă fac uz intens de ipodiaconi, în special când un arhiereu slujește, în timp ce în practica grecească, această treaptă cumva a căzut în desuetudine, diaconul preluând funcțiile ipodiaconului, printre cele mai notabile fiind spălarea mâinilor arhiereului în timpul Dumnezeieștii Liturghii și îmbrăcarea arhiereului. Pe de altă parte, Bisericile grecești încă recunosc treapta psaltului, cu toate că aceasta nu înseamnă neapărat că cei ce slujesc drept psalți au fost oficial hirotesiți astfel, în timp ce Bisericile rusești, cu coruri polifonice, în mare au pierdut această treaptă. Majoritatea Bisericilor păstrează treapta citețului, dar, în practică, de multe ori laicii săvârșesc citirile.

Într-un studiu de caz la mănăstirea Vatoped din Muntele Athos, din Grecia, am întrebat dacă mănăstirea ține o evidență a treptelor clericale ale diaconilor în ceea ce privește monahii. Răspunsul a fost negativ. De asemenea, în timp ce acolo erau monahi hirotesiți citeți înaintea venirii lor la mănăstire, nu exista nici o consemnare a cuiva hirotosit în mănăstire pentru a sluji acolo în afară de hirotesiile întru citeț, respectiv ipodiacon, în ziua în care era hirotont diacon. Când au fost întrebați despre citirile în timpul slujbelor și în particular despre citirile scripturistice, răspunsul a fost că nu s-a luat în considerare să se asigure că cel ce citește era citeț hirotosit. Presupunerea monahului întrebat, cel care are grijă de bunul mers al slujbelor, a fost că toți monahii, însemnând toate treptele monahismului, incluzând novicii ce poartă rasa monahală (rasoforii), erau în mod firesc citeți. Era, de asemenea, o opinie conform căreia starețul, având puterea să

hirotesească un citeț, are puterea să numească pe cineva să citească, dispunând aceasta. Această opinie târzie are puternice implicații în înțelesul hirotesiei și dreptului de a hirotesi, cât și asupra modului în care canoanele sunt înțelese¹.

Ca o mărturie anecdotică, în timpul unei conversații cu un preot paroh al Bisericii Ortodoxe Ruse din afara Rusiei (ROCOR), s-a ridicat problema dacă un citeț ar trebui să fie cel care citește la slujbe. Preotul a răspuns că aceasta nu este necesar și că citețul este doar un titlu de onoare pentru cei care ajută la slujirea în Biserică². În timpul slujbelor, citețul hirotosit citește de obicei din Epistole, dar citirea restului slujbei este împărțită între laici. În Australia, deși ei au citeți, nu este exclus ca un laic să citească în timpul slujbelor, chiar și din Apostol³. Acesta este și cazul parohiilor din Anglia, atât din tradiția rusească, cât și grecească⁴. În fotografiile bisericii patriarhale din Constantinopol, se pot observa una sau două femei în cor în timpul slujbelor din Săptămâna Mare, ceea ce, foarte probabil, reprezintă gândirea și politica oficială, în special în cazul unui cor mare, fără ca prezența lor să fie necesară.

Un alt element al mărturiei anecdotice care ajută la înțelegerea gândirii actuale, fără a reprezenta neapărat politica oficială, este o poză de copertă a calendarului bisericesc pentru Noua Zeelandă (*Church Calendar for New Zealand 2010*), înfățișând o adolescentă în strănă și inscripția „mica noastră cântăreață” (*our little chanter*). Deci, se pare că autorii acestui calendar consideră că este chiar potrivit pentru o adolescentă să îndeplinească slujirea de psalt, cu toate că este puțin probabil ca ei să considere că un psalt este un cleric hirotosit ci, mai degrabă, un bărbat laic sau o femeie laică ce cântă la slujbe.

În paragrafele precedente, au fost referiri la slujirile diverselor trepte. Această teză va examina dacă putem defini slujirile particulare

¹ Conversație cu un monah însărcinat cu slujbele de la Sfânta Mănăstire Vatoped în 21.01.2010.

² Conversația a avut loc în Auckland, Noua Zeelandă la finele lui 2003.

³ Observații din diverse parohii din Australia în 2003 ale Bisericii Ruse din afara Rusiei (ROCOR – Russian Orthodox Church Outside Russia).

⁴ Observație dintr-o parohie a Episcopiei de Suroj (Patriarhia Moscovei) și dintr-o parohie din Arhiepiscopia de Thyateira (Patriarhia Ecumenică) în Cambridge, Anglia în perioada 2007-2009.

ale diferitelor trepte ale clerului inferior și, făcând o astfel de analiză, dacă aceste slujiri sunt proprii doar clerului inferior. Analiza va fi făcută considerând canoanele Bisericii Ortodoxe, dovezile istorice și o perspectivă teologică asupra naturii treptelor și locului lor în cult. Teza va lua în considerare aceste aspecte în contextul bisericilor de azi, analizând practica, precum s-a subliniat mai devreme, și astfel, problemele pastorale și excepțiile canonice cu privire la modul în care slujirile ar trebui să fie folosite azi.

2

DREPT CANONIC

Osursă importantă în legătură cu practica în Biserica Ortodoxă se găsește în Sfintele Canoane ale Bisericii Ortodoxe. Există un număr de canoane care vizează treptele inferioare. Aceste canoane cuprind prevederi legate de cine ar trebui să slujească în astfel de trepte și modul de viață așteptat de la clericii din aceste trepte. Canoanele vor fi intens utilizate pentru cercetarea a două probleme: prima este înțelegerea slujirilor, fie drept clericale, fie drept laice, și cea de-a doua, care derivă din prima, despre cum afectează conduita clerului inferior slujirile Bisericii.

Selecția canoanelor, precum se vede în anexă, nu este exhaustivă, ci pune înaintea toate canoanele care ar fi relevante astăzi și oferă o bună imagine a calităților, funcțiilor, obligațiilor și standardelor așteptate de la clerul inferior. Canoanele vor fi grupate pentru a înlesni interpretările, dar și pentru că un număr de canoane repetă alte canoane mai vechi sau se suprapun în oarecare măsură.

O întrebare ce trebuie ridicată înaintea examinării Dreptului canonic este dacă treptele inferioare sunt considerate parte din cler sau ele sunt considerate ca referindu-se la un laic ce are un titlu care îi desemnează funcția. Canonul 6 al Sinodului Trulan (692 d.Hr.) afirmă: „dintre cei care sunt înaintați în cler necăsătoriți, să se căsătorească numai citeții și psalții” și canonul 69 Apostolic (înainte de secolul al cincilea) afirmă: „Dacă vreun episcop, sau prezbiter, sau diacon, sau ipodiacon, sau citeț, sau psalt, nu postește Sfântul Post de patruzeci de zile al Paștilor, sau miercurea, sau vinerea, să fie caracterisit, doar dacă nu cumva ar fi împiedicat din cauza unei neputințe trupesti. Iar dacă e laic, să fie afurisit.”. Canoanele încadrează citețul, psaltul și ipodiaconul în rândul clerului, astfel ei fiind predispuși

caterisirii din slujirea lor asemenea celor din clerul superior, adică întoarcerea lor la statutul de laic, ceea ce nu ar fi avut sens dacă ei erau considerați simpli laici care săvârșesc o slujire; în acest caz ei ar fi fost opriți doar de la slujire și nu caterisiți dintr-o treaptă¹. Astfel, când în canoane se face referire la cler, se includ atât treptele inferioare, cât și cele superioare. Acest fapt este confirmat și în Apus, unde practica numărării treptelor sau ordinelor clericale, cu toate variațiile cantitative, întotdeauna a inclus clerul inferior alături de clerul superior într-o scară clericală continuă².

În Apus, ipodiamonii erau incluși în treptele superioare, dar aceasta a fost o dezvoltare ulterioară, mărturiile iconografice primare, precum cele ilustrate în introducere, înfățișându-i împreună cu alte trepte inferioare și nu cu treptele superioare. Deci, pentru scopul acestui studiu, ipodiamonii sunt considerați parte a treptelor inferioare, chiar dacă nu s-a considerat întotdeauna astfel.

i. Sancțiuni canonice

Înainte de a discuta diversele canoane care sunt aplicabile clerului inferior, vom face o scurtă analiză a posibilelor sancțiuni canonice. Există patru sancțiuni principale stabilite în canoane aplicabile clerului inferior. Prima dintre acestea este *caterisirea*³. Aceasta este cea mai severă sancțiune, aplicată singular, pentru o încălcare a canoanelor. Aceasta înseamnă că acel cleric este înlăturat din slujirea clericală și nu mai poate sluji niciodată în această treaptă; el se întoarce la statutul de laic. Următoarea pedeapsă este *împiedicarea promovării*⁴. Această sancțiune îi permite clericului să continue în treapta respectivă, dar nu i se permite să fie ridicat într-o treaptă superioară. Sancțiunea este, de asemenea, permanentă. Poate exista o variație a acestei sancțiuni, anume clericul poate să rămână în demnitatea sa,

¹ Cf canonului 51 al Marelui Vasile (înainte de 379 d.Hr.).

² Roger E. REYNOLDS, „At Sixes and Sevens – and Eight and Nines: The Sacred Mathematics of Sacred Orders in the Early Middle Ages”, *Speculum*, vol. 54, nr. 4 (oct. 1979), pp. 669-684.

³ Spre ex., canonul 55 Apostolic.

⁴ Spre ex., canonul 69 al Marelui Vasile; GRIGORIE CEL MARE, *Cartea I, Epistola 44*, „Către Petru, ipodiamon al Siciliei”.

dar nu i se permite să slujească. A treia sancțiune este *suspendarea*⁵. Această sancțiune este împiedicarea temporară de a-și îndeplini slujirea, dar, după un timp stabilit, i se permite să continue în mod normal. Ultima sancțiune este *excomunicarea*⁶. Această sancțiune este specifică pentru laicii care încalcă un canon. Aceasta reprezintă înlăturarea temporară de la împărtășire și de la slujbe până când clericul se pocăiește în legătură cu comportamentul ce i-a atras pedeapsa. Odată ce este acceptat iar la împărtășire, îi este permis să slujească din nou. Pentru unele încălcări, de obicei minore, canoanele permit avertismente pentru a îngădui clericului să se pocăiască înainte de impunerea sancțiunii⁷.

Există o regulă generală conform căreia doar o singură sancțiune poate fi dată pentru orice abatere⁸. Deci, dacă cineva este caterisit, el nu poate fi și excomunicat. Totuși, sunt unele excepții la această regulă pentru încălcări deosebit de grave unde clericul va fi atât caterisit, cât și excomunicat⁹.

Majoritatea canoanelor fixează ce sancțiune se impune, dar există un număr de canoane prin care nu se fixează vreo sancțiune. Nu sunt canoane care să explice ce este de făcut în acest caz, dar se poate presupune că episcopul sau sinodul episcopilor va alege sancțiunea potrivită dintre cele de mai sus pentru o anumită încălcare a canoanelor.

ii. Funcțiile clerului inferior

Sfintele Canoane oferă doar o privire superficială asupra slujirilor treptelor inferioare. Ele nu sunt scrise drept instrucțiuni despre ce aveau de făcut [slujitorii], ci pentru a corecta abuzurile în practică, prin urmare ele nu sunt cuprinzătoare prin natură, dar oferă câteva indicații¹⁰. Prima funcție de luat în considerare este cea de a lectura.

⁵ Spre ex., canonul 9 Trulan.

⁶ Spre ex., canonul 54 Apostolic.

⁷ Bunăoară canonul 51 Apostolic.

⁸ Canonul 25 Apostolic.

⁹ Canonul 65 (64) Apostolic este un astfel de caz.

¹⁰ Este adevărat pentru canoanele considerate ecumenice și examinate în acest studiu, dar există canoane ale Bisericii din Anglia din 957 care explică rolul treptelor eclesiastice de la ușier până la preoți/episcopi.

După aceea va fi luată în considerare psalmodierea, care în multe privințe se suprapune cu lecturarea. Apoi, vor fi examinate păzirea ușilor de către ipodiaconi și, în final, funcția de exorcist.

Canonul 60 Apostolic, cu toate că e limitat ca întindere, oferă mai multe informații decât pare la prima lectură a textului. Acesta va fi redat în totalitate:

Dacă cineva ar citi public pseudoepigrafice ale necredincioșilor ca fiind sfinte, spre întristarea poporului și a clerului, să fie caterisit.

Slujirea inițială ce trebuie respectată este lectura cărților. Cărțile de citit sunt cele considerate sfinte; aceasta este în conformitate cu canonul 33 Trulan care vorbește despre citirea cuvintelor dumnezeiești. Totuși, în afară de a fi sfinte, nu este nimic altceva în canon care să definească ce cărți pot fi citite. Se poate presupune totuși că acele cărți nu se referă strict la Sfintele Scripturi fiindcă ar fi potrivit să se fi definit aceasta drept o limită îngustă în canon. Deci, se pare că arealul cărților considerate sfinte poate fi extinsă dincolo de Canonul Scripturilor. Un alt aspect al canonului este că el confirmă că sarcina citirii este o sarcină clericală deoarece prescrie doar sancțiunea prin caterisire pentru cei care citesc cărțile, caterisire care ar fi aplicată doar clerului. Dacă unui laic i s-ar permite să citească, atunci s-ar interzice excomunicarea cititorului acestor cărți, fiind o sancțiune aplicată în mod normal pentru comportamentul necorespunzător al laicului. Deci, el confirmă că funcția lecturării este clericală și că nu este în mod necesar limitată la citirea din Epistole sau alte Scripturi.

Canonul 33 Trulan este un canon important în legătură cu citeții și, într-o oarecare măsură, cu psalții. Partea cheie a canonului afirmă:

...iar unii dintre ei, chiar și fără a fi tunși, sunt instituți psalți și citeți ai Bisericii dumnezeiești, prevedem ca, de acum înainte, să nu se permită celor ce doresc să înainteze pe cineva spre cler să țină cont de descendența celui desemnat. Ci, după ce îi examinează, conform hotărârilor stabilite în Sfintele Canoane, dacă sunt vrednici să fie înscrși în cler, aceștia să fie rânduiți [slujitori] bisericești, fie că au provenit din predecesori preoți, fie că nu. Dar nici să fie permis ca vreunul dintre toți ceilalți să se urce la amvon. Conform rânduielii celor care sunt înscrși în cler, și să rostească poporului cuvintele dumnezeiești, dacă unul ca acesta nu ar purta tunderea preotească și nu ar primi în mod canonic

binecuvântarea de la propriul păstor. Iar dacă cineva va fi descoperit că face împotriva celor spuse mai înainte, să fie caterisit.

Aici vedem din nou funcția de a transmite laicilor cuvintele dumnezeiești și faptul că această slujire este legată de citeț și, într-o oarecare măsură, de psalt, care rostește prin psalmodiere. Iarăși această slujire este strict clericală și, dacă vreun laic este prins exercitând această funcție, el trebuie să fie excomunicat. Faptul că cel ce acționează contrar regulilor este un laic este dovedit de sancțiunea prin excomunicare și nu prin caterisire. Putem vedea, de asemenea, că slujirea este împlinită de la amvon, care era o platformă împrejmuită, cu suport pentru cărți, accesat prin trepte și localizat în centrul naosului în edificiile eclesiale primare. Citeții, psalții și diaconii se urcau pe el să citească sau să cânte. Mai târziu, suporturile de cărți au fost mutate în una din părțile bisericii, ceea ce se potrivește mai bine cântării antifonice, eliberând centrul pentru procesiunile intrării. Canonul 14 de la Sinodul al șaptelea Ecumenic confirmă Canonul 33 și afirmă că el se aplică slujbelor din mănăstiri. Totuși, nu există mențiune despre funcție în mănăstirile de maici.

Psalmodiatul este o altă slujire clericală și este îndeplinită doar de psalți. Acest lucru se găsește implicit în canonul 33 Trulan și explicit în canonul 15 Laodiceea, care interzice oricui care nu este psalt (cleric) să cânte de la amvon¹¹. Aceste canoane nu interzic obiceiul laicilor de a răspunde la cererile (ectenii) diaconului, exclamațiilor preoților sau stihurilor psaltului, dar interzic cântarea către popor de unul singur¹². Interzic canoanele unui laic să lectureze din alt loc afară de amvon? Canonul nu e specific în această privință și poate fi luat ca element al necesității de a fi cleric, dar ar părea că mai mult decât a fi pe amvon, lecturarea sau psalmodierea este partea principală a treptelor (clericale), și deci canonul s-ar aplica unor astfel de lecturări și cântări din orice loc din biserică și nu doar de pe amvon. Pot exista coruri laice? Acestei întrebări i se poate răspunde prin da sau nu, în funcție de evoluția pe mai departe a ceea ce înseamnă acestea. Dacă vom considera corul ca fiind format pentru a cânta

¹¹ A se vedea și canonul 23 Laodiceea.

¹² Theodor BALSAMON, Tâlcuirea canonului 15 Laodiceea, PG 137, 1361 [Pidalion – Cărma Bisericii Ortodoxe, Edit. Credința strămoșească, Iași, 2007, p. 317 (n. trad.)].